

Beszélhetünk-e bevándorláspolitikáról a középkorban? – Keleti migránsok az Árpád-házi királyok alatt¹

JÁMBOR Orsolya Ilona²

Tanulmányomban a címben feltett kérdést boncolgatom az államalapítástól a török hódításig, nem ráerőltetve a múltra az újkori ismereteinket, felfogásunkat. A bevándorláspolitikai modern rendszer, amely szakszerű közigazgatást, több intézmény összehangolt működését feltételezi. A középkorban más volt a helyzet. A külföldiek befogadása, elhelyezése, letelepedése uralkodói kegytől függött, amit érdek és esetleg erkölcsi szempontok vezettek.

Kulcsszavak: bevándorláspolitikai, migrációtörténet, középkor, kunok, jászok, besenyők, izmaeliták, zsidók

Demográfiai helyzet az Árpád-korban

A szakirodalomban általánosan elfogadott, hogy Magyarország felé nagy népmozgás irányult az Árpád-korban; ezt bizonyítják a telepítésről szóló oklevelek, a törvények és a biztosan középkori eredetű településnevek is. Már a 13. században összeírták a Géza fejedelem óta az országba jött népeket, köztük a cseheket, lengyeleket, görögöket, spanyolokat, izmaelitákat, besenyőket, örményeket, zsidókat, szászokat, kunokat és latinokat is.

Hogy miért volt célország a Magyar Királyság? Az ok kettős. Magyarország – népességéhez viszonyítva – nagy ország volt. „A honfoglaló magyarság létszámát tehát legfeljebb 100 ezer főre, a 900 táján itt élő népességét 150-250 ezer főre tehetem.” – írja Kristó Gyula.³ De még a nagyobb lélekszámmal kalkulálók, például Györffy György (1963) szerint sem beszélhetünk összességében 500 ezer főnél többről. Kristó 5,125-ös népsűrűségi átlaggal számolva 1060–1070-ben 500–550 ezer fős népességet,⁴ 1200 táján valószínűleg 1 127 500 fős volt a népesség.⁵ Kristó feltette a kérdést,

¹ A Nemzeti Közszerzői Egyetem Doktorandusz Önkormányzatának A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvényesorozat részeként 2017. november 22-én megrendezett, „A Haza Szolgálatában” című doktoranduszkonferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

² JÁMBOR Orsolya Ilona menekültügyi ügyintéző, Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal, Budapest és Pest megyei Regionális Igazgatóság, Menekültügyi Osztály
Orsolya Ilona JÁMBOR asylum officer, Immigration and Asylum Office, Regional Directorate of Budapest and Pest County, Asylum Unit
orcid.org/0000-0002-4581-5217, jambor.orsolya@gmail.com

³ Kristó (1996) 118.

⁴ Kristó (1997) 53.

⁵ Kristó (1996) 146.

hogy „van-e realitása annak, hogy Magyarország lakossága a 11. század második felétől 1200-ig az eltelt közel másfél évszázad alatt megduplázódott?”⁶ Meg is válaszolta, hogy csak akkor „ha igen jelentős külföldi betelepülőt fogad magába”. Ehhez járult az 1102-ben létrejött és 1918-ig tartó magyar–horvát perszonálunió, amelynek következtében a Dráván túli vidék a 13. század elejére elszlávosodott. Abu-Hámid leírásából tudjuk, hogy nagy számban éltek ekkor már itt muszlimok (hvárezniek), még ha a granadai származású arab utazó – aki 1150–1153 között járt Magyarországon – el is túlozza számukat. Emellett Nyugat-Európából is nagyszámú betelepülő érkezett hozzánk ebben az időszakban.

Az ország 1200 táján 1,1-1,2, 1300 körül 1,6 millió ember otthona lett, Draskóczy István szerint Zsigmond király halálakor (1437) alig 3 milliónyian éltek itt. A királyi politika természetes célja volt egész középkor folyamán, hogy vonzóvá tegye az országot a hasznos külföldi beköltözőknek.⁷ Hogy mit értünk „hasznos” alatt, arra később kitérünk.

Az államalapítás korából származó településnevekből, a honfoglaló magyarság és a Kárpát-medencében talált népek összetételéből is arra következtethetünk, hogy az ország lakói már I. István korában sem lehettek „egy nyelvűek és egy szokásúak”. Olyannyira nem, hogy István, László és Kálmán törvényeiben is az erőltetett homogenizáció jeleit látjuk. Az Árpádok nagyra nyílt ollóikkal nyesegették a nyugati kereszténységgel ellentétes szokásokat és kulturális formákat.

Istvánnak sem a törvényei, sem az oklevelei nem árulnak el semmit arról, hogyan álltak az akkori jövevényekhez. Az egyedüli forrásunk az Intelmek, amely az első magyar államelméleti műként fontos, megfontolandó olvasmány, ám kizárólag az István kori viszonyok közepette értelmezhető, annak sokat idézett passzusa az „egy nyelvű és egy szokású ország gyengeségéről”⁸ nem tehető meg az egész, egyébként nem is létező középkori magyar nemzetiségpolitika alappillérvé.

„A 13. század első négy évtizedében azonban nem csupán a természetese szaporodás növelte a lélekszámot, hanem legalább három irányból számottevő népesség érkezett a középkori Magyarország területére.”⁹ Érkeztek szlávok, akiknek számáról csak regionális részinformációink vannak, és nem ismerjük az első román bevándorlóhulám létszámát sem.

Szlávok

A *szlávok* telepítés révén jöttek Magyarországra. Ez független attól, hogy a 9. század végén a magyarokat is fogadó szláv (nyelvű) etnikumok éltek a Kárpát-medencében va-

⁶ Kristó (1997) 54., 129., 142.

⁷ Draskóczy (2000) 408.

⁸ *Szent István király intelmei Imre herceghez.*

⁹ Kristó (1997) 57.

lamint, hogy a 11. század elején még mindig jelentős volt az arányuk a Dunántúlon.¹⁰ A gyéren lakott szláv tömbök közül némelyek „még találkozhattak a 11. században induló, Magyarországra tartó első szláv betelepülőkkel. Ezek nyugaton csehek (morvák), a térség középső részén lengyelek, keleten oroszok (ruténok) voltak...”¹¹

IV. Béla 1265. évi okleveléből tudjuk, hogy Lengyelországból történt telepítés, Kálmán király pedig a Somogy megyei Pápa területére (Kálmáncsa) és az orosz Halicsból telepített be (Nagyoroszi) lakosokat. Ami tény, hogy a „magyarországi szlávok az ország északi részén három országból érkeztek: Cseh- (ezen belül Morva-), Lengyel- és Oroszországból.”¹²

Szűcs Jenő megállapítása szerint IV. Béla idején a „nagybirtokosok – egyháziak és világiak – sorra-rendre be is kapcsolódtak a telepítés és országos művébe. Ami korábban elvétve fordult elő, megjelentek a magánbirtokon is a kiváltságolt szabad telepes falvak. A királyi földön megtelepült »szabad vendég« alakja nem csupán a parasztnép emelkedni vágyó elemei számára játszotta a modell szerepét, hanem közvetlenül modell volt a nagybirtokos számára is.”¹³

Nem tudjuk, hogy a 13. század vége előtt a szláv betelepülők „hospes” megnevezése mennyire tekinthető nem-szláv általánosításnak is, azaz az idegen, külsországból érkezettek jelölésére szolgált. Ezzel összefüggésben nagyon fontos idézni Kristó Gyula megállapítását a 11. századi etnikum felfogással kapcsolatban:

„Az ekkori »hivatalos« (azaz a király és a hatalmi elit álláspontját tükröző) felfogás szerint »a magyar népbe (gens Hungarorum) sorolás legfontosabb kritériumának az államkeretbe való tartozás számított«, azaz mindenki magyar, aki a magyar királyság alávetettje. A korabeli írott források (elbeszélő kútfők, törvények, királytükör) frazeológiája tehát nem az etnikumot, hanem a politikai keretet tükrözi. A homogenizáló szemlélet mögött húzódott meg az etnikum; az emberek különbözőségét az eltérő eredet, származás (ebből következően más egyénekkal alkotott közösségtudat), ennek folyományaként más életmód, más szokások, viselkedésnormák, más lakáskultúra, más öltözködési sajátosságok és más nyelv jellemezhetik.”¹⁴

Az északi hegyvidéki részen a szlávok nem olvadtak be a magyarságba, rájuk rétegződtek rá az újabb és újabb betelepülő szláv csoportok.

A Cseh- és Morvaországból érkező telepeseeknek Nyitra megye volt az első állomásuk, innen folytatódott terjeszkedésük Trencsén megyébe. 1243-ban IV. Béla többeket – akik a tatárokkal szemben megvédték a területet – a várjobbágyok közé emelt és így nem véletlen, hogy a trencsényi kismemesség nagy része szláv várjobbágyi eredetű.

Nyitrából Turócba és onnan Liptóba is vezetett a terjeszkedési útvonal. Liptótól délre Zólyom vált a központjává a 12. század második felében megszervezett királyi

¹⁰ Szándékosan nem a szlovák, hanem a szláv elnevezést használom, mert a néppé válásuk folyamata a 15. században indult meg.

¹¹ Kristó (2003) 105.

¹² Kristó (2003) 87.

¹³ Szűcs (1993) 38.

¹⁴ Kristó (2000) 11.

erdőispánságnak, ami később Zólyom, Turóc, Liptó és Árva megyét foglalta magában. „Hogy itt nem megyeszervezet jött létre, hanem királyi magángazdaság, uradalom, az nem csupán azzal kapcsolatos, hogy uralkodói kézben volt, hanem a laza benépesültséggel is. A néptelen erdőségek sűrűjét csak a nagyobb folyó völgyekben és medencékben törte meg egy-egy gyér népességű településcsoport, szláv lakosság.”¹⁵

A *ruténok* a Felvidék középső és nyugati részén egy idő után beolvadtak a majd szlovákká formálódó nyugati szláv etnikumba, keleten (Bereg, Máramaros) viszont megmaradt önálló csoportként. Beregből kiindulva érték el a 14. században Ugocsa megyét, de ez már nem az Árpád-házi királyok időszeke.

Erdélybe a szláv betelepülők a tatárjárás után érkeztek a 13. század második felében a Kijevi Ruszból. Ruténok „Belső-Szolnoknál délebbre nem jutottak Erdélyben a 14–15. század fordulóján, viszont már az Árpád kor végén és az Anjou-korban több dél-erdélyi faluban élhettek orosz telepesek. Hogy honnan kerültek ide, nem tudjuk.”¹⁶

A kései Árpád-korban intenzív bolgár (szláv) betelepítés történt Közép- és Dél-Erdélybe. A Tisza és az Erdély közti térségben is megtalálhatók a bolgár települések emlékei. A 13. században a bolgárok még telepítés útján kerültek magyar földre, a következő század közepétől már a törökök elől menekültek. A bolgárokat a rácok (szerbek) követték.

„A Magyarországra került szlávok – nyelvi rokonságuk ellenére – rendkívül sokfélék voltak mind életmódjukat, mind társadalmi tagolódásukat illetően.... Magyarországon a szerbek képviselték valamennyi szláv népcsoport közül a legteltesebb társadalmat... Ezzel ellentétben, mintegy másik pólusként a magyarországi ruténok erősen csonka társadalmat alkottak. Elitjük egyáltalán nem volt, román telepítők mögé sorakoztak fel.”¹⁷

A szláv betelepülők nem hozták, nem jelentették azt a többletet, amit a királyok értékelték és jutalmaztak, azaz a katonai szolgálatot és a városban megteremtett értékgyarapodást. Kiváltságok nélkül jutott el a magyarországi jobbágság osztályszintjére és ez több volt, mint amit saját országában valaha is elérhetett. „Ez tett oly vonzóvá a szláv tömegek előtt Magyarországot, és magyarázza tömeges bevándorlásukat. Itt erős állam, konszolidált körülmények, békés életviszonyok, viszonylagos jobbágyi szabadság fogadták őket.”¹⁸

Besenyők és izmaeliták

A pogány magyarok korábbi ellenségei, az ugyancsak eredendően lovasnomád, török nyelvű, pogány *besenyők* a 10. század közepétől kezdve két évszázadon át több hullámban érkeztek a Kárpát-medencébe, amit már korabeli írott források is megerősítenek. Kezdetben komoly ellenállással találtak, majd egyre inkább az együttműködés jellemezte a besenyő–magyar kapcsolatokat.

¹⁵ Kristó (2003) 95.

¹⁶ Kristó (2003) 109.

¹⁷ Kristó (2003) 118.

¹⁸ Kristó (2003) 119.

„Magyarországi oklevelek elvéve már a 11. században, nagyobb mennyiségben a 12. század végétől kezdve szólnak az itt élő besenyőkről.”¹⁹ Ugyanolyan katonai szolgálatot teljesítettek, éppúgy határőrizeti feladatot láttak el, mint a székelyek. De ismerünk olyan besenyő telepeket is, amelyek a határövezettől beljebb terültek el; legnagyobb településtömbjük a Sárvíz-völgyében, Fejér és Tolna megyében alakult ki. Ez a nagyállattartásra is alkalmas terület a Fehérvártól délre húzódó „hadi út” mentén, mintegy 50 km hosszan, Abától Kölesdig húzódott. Oklevelek több mint 30 településen említik őket a Sárvíz mindkét oldalán. Nagyfokú önállóságot élveztek, ugyanis egészen a 14. századig működő, két megyén átívelő besenyő ispánság jött létre belügyeik intézésére.²⁰ Az árpási besenyőknek – a 13. században írásba foglalt jogaik és kötelességeik szerint – hadba hívhatók voltak, aki pedig nem hadakozott, bírságként pénzt fizetett. Önálló igazgatás híján a 14-15. században beolvadtak környezetükbe. „Asszimilációjuk biztos jele, hogy szociális értelemben is betagozódtak a magyarországi társadalomba.”²¹

Egy nagyobb besenyő-bevándorlás emlékét két Szent István-legenda is őrzi: az úgynevezett kisebbik (minor) legenda és a Hartvik-féle szerkesztés. Az írás szerint Szent István idején 60 besenyő igyekezett Bulgáriából Pannóniába költözni, „minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal-ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken”. A bevándorlókat azonban a határvidéken kirabolták és félholt-ra verték az ispáni vitézek. A király kihallgatta őket, majd „valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvezették; ezt hihetőleg az igazság szeretetéből tette, hogy a többiekben félelmet gerjessen, mivel azt akarta, hogy országa minden vendégnek nyitva álló menedéket nyújtson, így mindenkinek szabad bejárása legyen; ha akárki lép be, senki se merje megsérteni vagy zaklatni valamiben. Ez így is történt. Mert amíg élt, egy vendéget sem mert senki zaklatással háborgatni.”²² A besenyők és magyarok közötti életmódbeli különbség a 12. századra elveszett, és mivel önálló ispánságot nem kaptak, a besenyők lassanként beleolvadtak a környezetükbe.

Az *izmaelitákat* először Szent László idejében említik. Kereskedéssel, de földműveléssel is foglalkoztak s hihetőleg a Volga mellékéről vándoroltak be. Beköltözésükről már Anonymus is írt, megemlékezve Béla, Bocsu és Hetény nevű bolgár urakról, akik Taksony idejében Bulgáriából jöttek sok néppel és Pesten telepedtek le. Nemzetiségükre nézve az *izmaeliták* bolgárok; de lehettek besenyők is közöttük. Mohamedánok lévén, László, valamint Kálmán királyok azon fáradoztak, hogy őket a keresztény hitre térítsék, de bármily szigorú törvényeket hoztak is ellenük, vallásukról és muszlim szokásaikról nem tettek le. Annál kevésbé, mert későbbi királyaink – főleg II. Endre és IV. Béla – pénz dolgában minduntalan rájuk szorultak, és ez engedékenységgel járt irántuk.²³

¹⁹ Kristó (2003) 70.

²⁰ Ódor (2015)

²¹ Kristó (2003) 79.

²² *Szent István király legendája Hartvik püspöktől.*

²³ Szalay-Baróti (1896–1897)

Az 1092. évi a szabolcsi zsinat határozata a kereskedőket kifejezetten az izmaelitákkal azonosította és bár kikeresztelkedésüket, és ez által asszimilációjukat támogatta, de ha mégis visszatértek eredeti hitükhöz, annak szankciója csak annyi volt, hogy vissza kellett térniük elkülönült életmódjukhoz is: „A kereskedőket, akiket izmaelitáknak neveznek, ha kiderül róluk, hogy megkeresztelkedésük után visszatértek a körülméletesen alapuló régi törvényükhöz, lakhelyeikről elkülönítve, más falvakba telepítsék át. Azok pedig, akik a vizsgálat során ártatlanoknak bizonyulnak, saját lakhelyükön maradjanak.” László korában tehát nem volt szó erőszakos térítő tevékenységről a körükben.

Kálmán korában ideiglenesen rosszabbra fordult a vallási kisebbségek helyzete. A király, nyilván egyházi neveltetése miatt nem titkolt ellenszenvvel viseltetett mind a zsidók, mind a muszlimok iránt.²⁴

Nem mindig volt könnyű a Magyar Királyságban élő muzulmán bevándorlók sorsa. Könyves Kálmán I. törvénykönyvének 47. cikkelye például így ír a mozlim jövevényekről, az izmaelitákról: „Az izmaeliták minden falujának megparancsoljuk, hogy templomot építsenek, s azt ugyanazon falu területéből adománnyal lássák el. S miután a templom felépült, az izmaeliták falujának a fele költözzön el a faluból, és másutt telepedjenek le; hogy miképpen most egyforma szokásúak lesznek velünk az együttlakásban, úgy Krisztus egy és ugyanazon egyházában, ti. az isteni hajlékban is egyetértők legyenek velünk.”²⁵

A 49. cikkelyben olvasható parancsot pedig – szigorúan mai fogalmakkal – egyfajta provokációként lehet értelmezni: „Ha valamelyik izmaelitának vendégei vannak, vagy valakit lakomára hív, mind ő, mind vendégei csupán disznóhúst egyenek.”²⁶

Kálmán okleveléből azonban azt is megtudhatjuk, hogy muszlimok voltak a királyi kincstár vámszedői, ezenkívül a pénzverés és a pénzforgalom irányítása is muszlim bérlők kezén volt, valamint a királyi kincstár ügyintézőit magyarul kálizoknak hívták. Kálmán térítő szándékában nem osztoztak az utódai. Például a besenyők már az ő korában is megjelentek a király harcosai közt, fia, II. István korában pedig már tanácsadói poszton is szolgálták az uralkodót.

A század közepére a magyarországi iszlám aranykora következett el. Abu Hamid al-Andaluszi al-Garnati arab utazó 12. század közepén, II. Géza király uralkodása alatt három évig élt Magyarországon 1150 és 1153 között. Mint írja, II. Géza király „szereti a muszlimokat”. Nemcsak hogy téríteni nem próbálták őket, de a király megvédte azt a jogukat is, hogy ágyasokat tarthassanak. Ágyastartásban az utazó is kivette a részét, hiszen két fiatal lányt is vásárolt magának. Az országban élő muszlimokról ezt írja: „Itt ezerszámra élnek a maghrebi származásúak és szintén megszámlálhatatlanul vannak a hvárezmieek. A hvárezmi származásúak a királyt szolgálják, kereszténynek tet-

²⁴ Muszlimok, magyarok, muszlim magyarok.

²⁵ Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve 47. Fejezet az izmaeliták templomairól és azok ellátásáról.

²⁶ Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve 49. Fejezet arról, hogy az izmaeliták disznóhúst egyenek.

tetik magukat, s titokban tartják, hogy muszlimok. A maghrebi származásúak ezzel szemben csak a háborúban szolgálják a keresztényeket, és nyíltan vallják az iszlámot.”²⁷

Abu Hamid nyilvánvalóan sok helyütt erősen túlzó feljegyzéséből nem lehet megbecsülni az országban élő muszlimok számát, de biztos, hogy komoly szerepet kaptak íjászként és könnyűlovasként a Bizánccal folytatott háborúkban. Jelentős lehetett a gazdasági szerepük is, amelynek megtöréséről immár az 1222-es Aranybulla egyik cikkelye rendelkezik: „A kamara ispánjai, a pénzváltók, só árulók és adószedők a birodalom nemesei /legyenek/, izmaeliták, zsidók ne lehessenek.”²⁸ Ez azonban már a magyarországi muszlimok hanyatló korszakához vezet.

Kunok és jászok

A magyar királyság területére a 13. század második harmadában keleti népcsoportok költöztek be. 1227-ben a nyugati *kunok* vezérei Barc és Membrok népeikkel együtt megkeresztelkedtek, s elismerték a magyar király uralmát. 1228-tól Kunország havasalföldi és moldvai területeit Béla királyfi (a későbbi IV. Béla) kormányozta. 1238-ban Batu kán legyőzte Kötöny (Köten) fejedelem kunjait. 1239-ben a menekülő Kötöny és népe IV. Béla engedélyével beköltözött Magyarországra, és a Tisza, Temes, Maros és Körös folyók mentét szállta meg. A magyar uralkodó a tatár fenyegetés árnyékában, az ország védelmi erejének növelésére érdekében engedte be az országba a tatárok elől menekülő kipcásznak is nevezett kunokat; a korabeli feljegyzés szerint mintegy 40 ezer kun család érkezett az országba.

Az 1239-ben Magyarországra érkező kunok egy töredéke volt a Kalka-menti csatával megugrasztott teljes török–kipcsák szövetségnek, akiket kunoknak (kumánoknak) hívunk. Többségük nem Kötönnyel érkezett Magyarországra, hanem a Balkán irányába „vándorolt” az Alsó-Duna mentén létrehozva Kumániát. A betelepülők többsége független, szabad harcos volt, akik 7 nemzetséghez tartoztak.

A kunok is több tízezeren lehettek, még ha a források által közölt számok összege túlzónak is tűnik. (1226–1227-ben több mint 15 ezer fő, tatárjárás előestéjén 40 ezer fő, családtagok nélkül). Szűcs Jenő szerint 1242–1332 között a Kárpát-medencébe csak kelet felől érkeztek bevándorlók, ők is a visszatelepülő kunok voltak.²⁹

A kunok 1240-ben a bánmonostori (vagy kői) egyezményben elismerték a magyar király főségét és hadi szolgálatuk fejében részleges adómentességet kaptak, valamint saját törvényeik szerint élhettek, ez utóbbi pont azonban számos feszültség forrása lett. A magyarok és a kunok ugyanis – eltérő életmódjuk miatt – nem tudtak zökkenőmentesen együtt élni, és a két nép jó kapcsolatát a kunok gyakori fosztogatásai sem mozdították elő. Miután pedig az 1241-ben a Magyar Királyság területére betörő tatár csapatok előőrseinek soraiban többen is kun katonákat véltek felfedezni, a magyar seregben elterjedt a szóbeszéd, hogy a kunok árulók. A Rákos mezején magyar

²⁷ Muszlimok, magyarok, muszlim magyarok.

²⁸ 1222. évi XXIV. törvénycikk hogy izmaeliták és zsidók tisztseget ne viseljenek.

²⁹ Szűcs (1993) 38.

nemesek egy csoportja – kíséretével és családjával együtt – lemészárolta a Bélával korábban kiegyező kun fejedelmet, Kötönyt. A nomád nép ennek hatására, komoly pusztítást hagyva maga után, a Balkán irányában elhagyta a királyságot. A kunok második, 1246-ban végbemenő betelepítése már sikerrel járt. IV. Béla az újabb tatár támadástól tartva hívta be ismét az ázsiai népet az országba és a két fél a szövetséget – amellet, hogy a kun főemberek kettévágott kutyára is felesküdték – ezúttal már házasság útján is megpecsételte. A magyar király fiát, Istvánt (a későbbi V. István királyt) hozzáadta Szejhán kán lányához, Erzsébethez. A frigyből született meg a Magyar Királyság utolsó előtti Árpád-házi uralkodója, IV. (Kun) László.

A tatárjárás krónikásától, Rogeriustól, de más forrásokból is tudjuk, hogy a kunok nomádok voltak, akiknek nem volt szándékában figyelembe venni a Kárpát-medencében két és fél évszázad alatt kialakult normákat és társadalmi konvenciókat. Ide-oda kóboroltak az állataikkal az országban, nem tisztelték a magántulajdont és a birtokokat, letarolták a vetést és gyakran szexuális túlkapásokra ragadtatták magukat.

A keleti háborús helyzet miatt megjelent tehát a középkori Magyarországon egy más nyelvű és más szokású, óriási bevándorlótömeg, amivel kezdeni kellett valamit. IV. Béla megpróbálta széttelepíteni őket, hogy ne egy tömbben legyenek, ez a rendezési kísérlet azonban rengeteg konfliktussal járt, és rövid idő alatt meg is bukott. A kunok kezelhetetlenek voltak, amit már Fülöp pápai legátus sem bírt tétlenül nézni, így 1279-ben kikényszerítette az úgynevezett kun törvényeket. Ez a magyar történelemben példa nélkül álló dokumentum egyetlen népcsoport viselkedését, életmódját próbálta többségi társadalom keretébe szorítani ellentmondást nem tűrve. Előírták, hogy a kunok nem pogánykodnak tovább, hanem mindnyájan, kivétel nélkül, akik eddig még nem tették, megkeresztelkednek; visszavonulnak sátraikból és nemezből készült házaikból, és falvakba költöznek; tartózkodnak az erőszakoskodásról; leborotválják szakállukat és rövidítik hajukat, és amúgy is a keresztények szokásaihoz fognak alkalmazkodni. Cserébe végleges letelepedési helyet, földeket és jogokat kaptak. A dolog ennek ellenére nem aratott osztatlan sikert Kötöny népénél; sokan a szigorúság miatt kivonultak az országból.

A 13. század folyamán a források általában csak kunokról tesznek említést, pedig Magyarország területén a kunok mellett vélhetően ekkor már egy másik keleti etnikum is jelen van – de erről 1318-ig nem számolnak be okleveleink. Jelen tudásunkkal úgy véljük, hogy a kunokkal egyidőben érkeztek több hullámban Magyarországra az indo-iráni nyelvet beszélő *jászok* is, akik részben pogány vallásúak voltak. (Meg kell említeni, hogy a 20. század közepéig a magyar történettudományban konszenzus volt arról, hogy a jászok a kunokkal költöztek be Magyarország területére, noha volt egy korábbi jász betelepedés is.) 1323-ban Károly Róbert 18. nevén nevezett jászt, nemzetségükkel együtt (*Jasones et tota generatio ipsorum*), s a királyi felséggel katonáskodni tartozó jászok rendjébe helyezte át őket. Megengedte nekik, hogy maguk közül válasszanak egy hozzá hű kapitányt, vagyis bírót, s ezentúl a szabadságnak azzal a kiváltságával éljenek, amellyel a katonáskodni tartozó többi jászok élnek.

A honfoglaló magyarokkal együtt beköltözött, *eszlár-oszlár* nevű településeket létrehozó, jászok (alánok) eddigi adataink szerint feltehetően már a 10. század folyamán asszimilálódtak, egykori jelenlétüket a helyneveken kívül más nem bizonyítja. 1953-ban Györffy György vetette fel azt a gondolatot, s munkássága folyamán, kizárólag az írásos források tanúbizonyására alapozva, több tanulmányában is azt hangsúlyozta, hogy a jászok a kunoktól függetlenül, s a kun beköltözéshez viszonyítva későbbi időszakban költöztek a mai Jászság területére. Tömeges letelepedésük 1323, de még inkább 1350 előtt nem igazolható, bár a régészeti feltárások eredményeinek hatására annyit elismert, hogy egy kisebb csoportjuk már korábban, a kunokkal együtt ideérkezhetett. 2003-ban Kristó Gyula már határozottan azt állította, hogy a mai Jászság a 14. század közepén települt be, csupán a jászokkal.

Az általánosan elfogadott szakmai nézet szerint 1239 tavaszán IV. Béla király a vármegyéktől független koronabirtokokra telepítette őket. A befogadottak a vendég népeket megillető jogokat kaptak, amelyekért cserébe hadiszolgálatot vállaltak. A kunok és jászok autonómiája a 14. századtól azonos módon fejlődött, közjogi összekapcsolódásuk, az új hazához fűződő jogi és erkölcsi kötelekeik megszilárdultak, a 17. századra beolvadtak a magyarságba. A betelepedésüket követő évtizedekben – tehát nem a betelepüléssel – szerzett jogaik összességén alapult az a sajátos jogállás, amely történelmi mértékkel mérve is jelentős, kisebb megszakításokkal öt évszázadot meghaladó időszakban (1279–1848) biztosított számukra „egyedi elbírálást” a magyarok közt, asszimilálódott magyarként, s amelynek érvényesülése jelentősen hozzájárult asszimilációjuk késedelméhez.

A kunok és velük érkező jászok betelepedésükkor a társadalmi fejlődésnek körülbelül azon a fokán álltak, mint a magyarság zöme a honfoglalás idején. Jó 150-200 évvel voltak keletebbre, ami a népvándorlások évszázadaiban nemcsak földrajzi, hanem időponti megjelölés is. Kézai is azt állította a maga krónikájában, amikor 1284-ben a honfoglalók szolganépéről szólt, hogy „ezen foglyoknak barmaik jövedelméből és csupán zsákmányból vala élelmök, mint a kúnoknak”.³⁰

A százezres nagyságrendű emberveszteséget okozó tatárjárás után a korábban is meglévő kelet- és nyugat-magyarországi népességeloszlási különbség tovább növekedett. IV. Béla rendeleti úton próbálta előmozdítani az idegenek betelepülését, aminek beteljesülése elmaradt a várakozásoktól. A talán legjobban várt földműves nép nagy részét szlovákok és románok alkották. Az előbbieket az észak-magyarországi régió, az utóbbiak Erdély benépesítésében játszottak szerepet. „A telepítések sajátos vállalkozások formáját öltötték.”³¹ Észak-Magyarországon egy-egy birtokos szerződést kötött a soltésznek nevezett telepítési vállalkozóval, akit motivált, hogy eredményes akciója után irányíthatta az új település kialakítását, amelynek utána a bírāja lett. „Ilyen jellegű telepítésekkel elsősorban lengyel, rutén, morva és cseh földekről sikerült népséget hozni Észak-Magyarország lakatlan vidékeire.”³²

³⁰ Kézai (1272–1290)

³¹ Kristó–Mark–Almási et al. (2005) 201.

³² Kristó–Mark–Almási et al. (2005) 201.

Zsidók és románok

A zsidók jelenlétéről az államalapítástól kezdve vannak írásos bizonyítékaink. Hászdáj ibn Sápрутnak, a cordovai kalifa zsidó miniszterének fennmaradt levele bizonyítja, hogy a 9-10. században már nemcsak vándorló kereskedők, hanem letelepedett zsidók is laktak az ország területén.³³ Az államalapítás idejéből pedig már írásos dokumentumokkal rendelkezünk, amelyek igazolják zsidók jelenlétét, zsidó közösségek létezését. „A zsidó világ a XI. században már számon tartotta Magyarországot.”³⁴ A 12. századból több írásos dokumentummal rendelkezünk a zsidók, zsidó közösségek jelenlétéről. „Az első zsidók Magyarországon, a középkori – Mohács (1526) előtti – zsidóság, minden kétséget kizáróan németországi eredetű.”³⁵

Szent István (1000–1038), Szent László (1077–1095) és Könyves Kálmán (1095–1116) is befogadta a cseh és német területekről betelepülő, olykor menekülő zsidókat. 1093-ban Könyves Kálmán vegyes házasságot korlátozó és vasárnapi munkát szigorúan tiltó törvényeket hozott. A zsidók letelepedését csak a püspöki székhelyeken engedélyezte, de később a szabad királyi városokban is házat vásárolhattak. Megtiltották számukra a keresztény szolgák tartását, mint láttuk lakhelyüket nem választhatták meg szabadon; csak a kijelölt településeken lakhattak, de a korabeli európai viszonyoknál biztonságosabb körülmények között élhettek. Néha kiűzték ugyan a zsidókat egy-egy, általában a betelepült német polgárok által lakott városból, de hamar visszaengedték őket. Kereskedelemmel, pénzügyletekkel foglalkoztak, a királyi udvar gyakran vette igénybe pénzüket és szakértelmüket. Helyzetük a 13. században Magyarországon is romlott, eltiltották őket bizonyos gazdasági állások betöltésétől, és megkülönböztető jelet kellett viselniük.

IV. Béla 1239-ben azt kérte a pápától, hogy az úgynevezett közjövödelmeket ismét zsidóknak adhassa bérbe, mert az ország és a király érdeke ezt kívánja. IX. Gergely teljesítette a kívánságot. A tatárjárás után az uralkodó 1251-ben visszavonta apja zsidókkal szemben tett intézkedéseit, majd ugyanebben az évben kiadta a már ismert zsidó kiváltságlevelét, amelyet a középkori magyar királyság fennállása alatt az egymást követő uralkodók megerősítettek. Ennek lényege, hogy a zsidók a király kamaraszolgái, a kincstárnak adóznak, az pedig biztosítja jogvédelmüket; azaz a kiváltságlevelével gyakorlatilag királyi védelem alá helyezte a zsidóságot.

Összességében elmondhatjuk, hogy a zsidók „mindennapi életben kedvezőbb helyzetnek örvendtek, mint ahogy azt az okmány előírta, így a hazai zsidók nemigen hivatkoztak a kiváltságlevelükre. Helyzetük a 14. század második felében kezdett megromlani... Az uralkodónak adót fizettek, védelemben részesültek: így a kincstárhoz tartoztak. Vallásuk, szokásaik szerint élhettek, és egymás közötti vitáikat a rabbi

³³ Haraszi (2004)

³⁴ Komoróczy (2012) 84.

³⁵ Komoróczy (2012) 83.

döntötte el. A keresztények és a zsidók közötti perekben a zsidóbíróhoz lehetett fellebbezni.”³⁶

A 12. század vége felé kezdődött a határainktól délre, a bolgár cár fennhatósága alatt élő *románok* (oláhok) beszállingózása az erdélyi bérceken át. „Mint nyájaikat legeltető, békés pásztorok jelennek meg a havasi legelőkön a nyári időben, hogy a tél beköszöntével ismét visszavándoroljanak a Balkán-félsziget melegebb vidékeire, ahonnan költözők rajuk kiindultak. E hosszú időközön át tartó vándorlásuk alatt mind többen, mind nagyobb csapatokban telepedtek le állandóan a határhegyek innenső oldalán. Eleinte úgyszólván észrevétlenül történik letelepedésük, utóbb már királyaink marasztalják őket.” – állapítja meg Sebestyén Gyula.³⁷

Az első híradások II. András korából valók, ekkor már a Fogarasi-havasok vidékén tűntek fel. Pásztorok életmódot folytattak és spontán érkeztek Dél-Erdély hegyi legelőire. A királyi hatalom más idegenekhez hasonlóan igényt támasztott a románok katonai szolgálatára. A sajátos kenézségi szervezetben élő románok esetében logikusnak tűnt, hogy 1241 után a lakatlanná vált erdélyi részeket az amúgy is befelé törekvő csoportjaikkal népesítsék be. A románok vezetői a vajdák és kenézek voltak, akik a kapcsolatot tartották a földesúrral és a várnaggyal. Meghatározott földterülettel rendelkeztek, amit csak használatra kaptak, ezután nem kellett adót fizetni vagy csak minimális illetéket. A hatalom nem szólt bele az öngazgatásba, amely saját kerületi törvényszékeket működtetett. A falusi bírói tisztet örökjogon több helyen a kenézek látták el. A katonai szolgálat jutalmaként több kenéz kapott országos nemességet és ezzel a magyar nemesi rend tagjaivá váltak, de ennek érdekében nyelvet és vallást nem kellett váltaniuk.

Szervezett betelepítésük mellett folytatódott északi irányú spontán mozgásuk is, így a 14. század elejére Dél-Erdélytől Bihar megyéig kimutatható a letelepedésük, az Erdélyt Magyarországtól elválasztó hegyvidéken, a Déli-Kárpátokban és Máramarosban éltek. A királyok határvédőként telepítették le őket a déli Kárpátokban, csak királyi birtokon lakhattak és uralkodói engedéllyel lehetett őket máshol befogadni. De mivel az egyházi világi birtokokon is nagy szükség volt rájuk, nem nagyon törődtek a királyi engedéllyel. Mivel az uralkodói kísérletek, hogy egy-egy tömbbe telepítsék a románokat nem jártak sikerrel, szabadon kereshettek földesurat maguknak.

Az Árpád-kor végére számuk növekedése miatt sokan leköltöztek a mezőségi magyar és szász falvakba, ami életformaváltozással is járt, mert a (rideg) állattartást földművelésre kellett felcserélni.

³⁶ Draskóczy (2000) 410.

³⁷ Sebestyén (2012) 97.

Konklúzió

A címben feltett kérdésre a válasz az, hogy nem, nem beszélhetünk középkori bevándorláspolitikáról, mivel a kifejezés a modern kor politikai „terméke”, ami demokratikus intézményrendszert, tevékenységüket összehangoló állami- és civil szervezeteket, szakszerű, értékalapú közigazgatást feltételez. A napjaink terminológiájában használatos „bevándorláspolitiká” a középkori magyar államban nem volt ismert kifejezés, ahogy nem létezett azokban az évszázadokban nemzetiségpolitika sem. A napjainkban használt fogalmak közül több teljesen alkalmatlan arra, hogy megértsük, mi történt a 11., 13–14. században, illetve a középkor további időszakában. Összességében elmondhatjuk, hogy a magyar törzsszövetség politikai asszimilációjához és az európai normarendszerbe való beilleszkedéséhez mintegy száz esztendőre volt szükség. Ennek ellenére a középkori Magyar Királyság történetében mai szemmel nézve is elképesztő mértékű migráció zajlott. Ez azonban túlnyomórészt nem ad hoc jellegű és kontrollálatlan folyamat volt, hanem a magyar uralkodók tudatos, hosszú távra tervezett döntései nyomán ment végbe. Királyaink túlnyomó részben hasznos, szaktudással rendelkező csoportokat hívtak meg Nyugat-Európából, akik jól körülhatárolható hospes-kiváltságokkal rendelkeztek, és hasznos tagjaivá váltak a társadalomnak. A keleti, gyakran nomád népek befogadásával is megpróbálkoztak, s bár ezek időnként komoly konfliktusokat eredményeztek, ennek köszönhetően települtek Magyarországra például a jászok, a kunok és a besenyők. E népek különleges szerepet játszottak, ugyanis évszázadokon át a magyar királyok főuraktól független magánhadseregét alkották. Rajtuk kívül a korai századokban zsidók, izmaelita kereskedők és katonanépek is éltek az ország területén, szintén a király – például II. Géza – katonáiként vagy gazdasági szakembereiként szolgálva. Megállapíthatjuk, hogy az Árpád-házi királyok minden esetben kötelességek ellenében adtak jogokat a jövevényeknek. Az asszimiláció modern fogalom, ilyesmi tudatosan tehát nem zajlott a Magyar Királyságban, ám az ide érkezőknek vallásban és kulturális mintázatokban is alkalmazkodni kellett, így a különböző népek egy idő után szociális értelemben is betagozódtak a magyar társadalomba. A középkorban nemzetszemlélet sem volt, királyaink sem etnikai öntudattól vezérelve cselekedtek. Ettől még a hozzánk költözők megtanulták a nyelvünket. A királyságot és a földesurakat jellemzően nem az érdekelte, hogy ki honnan jött, hanem hogy megtartja-e a keresztény parancsolatokat, és hogy lojális-e az uralkodóhoz és a közvetlen uraihoz.

Mindebből jól látszik, hogy a mindenkori uralkodó a számára hasznos népek befogadásában volt érdekelt, nem egyszer abból az okból, hogy ezzel nemcsak az országot, hanem a határokon belül a főurakkal szembeni hatalmát is erősítse. Utóbbi esetben persze a gyakorlati megfontolások számos alkalommal felülkerekedtek az ideológián – ami az etikai normákon túl ugyancsak megszívlelendő az utókor számára.

IRODALOMJEGYZÉK

1222. évi XXIV. törvénycikk hogy izmaeliták és zsidók tisztséget ne viseljenek. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=22200024.TV&targetdate=&printTitle=1222.+%C3%A9vi+XIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (2018. 01. 13.)
- Draskóczy István (2000): Kisebbségek az Árpád-kori Magyarországon. *Kisebbségkutatás*, 9. évf. 3. sz. 408–418.
- Haraszi György (2004): *A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől a XVIII. század végéig*. Forrás: www.magyarpaxromana.hu/kiadvanyok/soa/haraszi.htm (2018. 01. 13.)
- Kálmán Király *Dekrétomainak Első Könyve* 47. Fejezet az izmaeliták templomairól és azok ellátásáról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=09500047.TV&targetdate=&printTitle=K%C3%A1lm%C3%A1n+Kir%C3%A1ly+Dekr%C3%A9tomainak+Els%C5%91+K%C3%B6nyve&referer=1000ev> (2018. 01. 13.)
- Kálmán Király *Dekrétomainak Első Könyve* 49. Fejezet arról, hogy az izmaeliták disznóhúst egyenek. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=09500049.TV&targetdate=&printTitle=K%C3%A1lm%C3%A1n+Kir%C3%A1ly+Dekr%C3%A9tomainak+Els%C5%91+K%C3%B6nyve&referer=1000ev> (2018. 01. 13.)
- Kézai Simon (1272–1290): *Magyar Krónika*. Forrás: www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Szoveggyujtemeny-szoveggyujtemeny-1/kozepkori-irodalom-4E7/kezai-simon-1272-1290-62F/magyar-kronika-630/ (2018. 01. 13.)
- Komoróczy Géza (2012): *A zsidók története Magyarországon I. – A középkortól 1849-ig*. Pozsony, Kalligram.
- Kristó Gyula – Mark Ferenc – Almási Tibor – Bertényi Iván – Draskóczy István (2005): *A magyar középkor története*. Budapest, Pannonica Kiadó.
- Kristó Gyula (1996): *Honfoglalás és társadalom*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- Kristó Gyula (1997): Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In Kovacsics József: *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. Budapest, KSH.
- Kristó Gyula (2000): Magyarország népei Szent István korában. *Századok*, 134. évf. 1. sz. 3–44.
- Kristó Gyula (2002): A magyar–horvát perszonálunió kialakulása. *Tiszatáj*, 56. évf. 10. sz. 39–44.
- Kristó Gyula (2003): *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, Lucidus Kiadó.
- Muszlimok, magyarok, muszlim magyarok*. Forrás: archeologia.hu/muszlimok-magyarok-muszlim-magyarok (2018.01.13.)
- Ódor János Gábor (2015): *12. századi besenyő férfi koponyája és arckonstrukciója Kajdacsról*. Forrás: wmmm.hu/2015-aprilis-12-szazadi-besenyo-ferfi-koponyaja-es-arckonstrukcioja-kajdacsrol/ (2018. 01. 13.)
- Pauler Gyula (1899): *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. Budapest, Athenaeum.
- Sebestyén Gyula (1895): *Az Árpádok nyomában*. Budapest, Történeti Könyvtár.
- Szalay József – Baróti Lajos (1896–1897): *A magyar nemzet története*. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fia).
- Szent István király intelmei Imre herceghez*. Forrás: <http://mek.oszk.hu/00200/00249/00249.pdf> (2018. 01. 13.)
- Szent István király legendája Hartvik püspöktől*. Forrás: sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=042_055_Hartvik (2018.01.13.)
- Szűcs Jenő (1993): *Az utolsó Árpádok*. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete.

ABSTRACT

Can We Talk of Immigration Policy in the Middle Ages? – Oriental Migrants under the Kings of the House of Árpád

JÁMBOR Orsolya Ilona

The title of my paper refers to the period from the foundation of the state to the Turkish conquest. Immigration Policy is a modern system, which requires professional administration, presupposes the coordinated functioning of several institutions. In the Middle Ages, the situation was different. The admission, placement, and settling of foreigners depended on the dominant horde, which was driven by interests and perhaps moral considerations.

Keywords: *immigration policy, migration history, Cumanians, Jazygians, Petchenegs, Ishmaelites, Jews*